

KÜTÜPHANE VE ARŞİV MÜNASEBETLERİ

Kütüphanecilik Enstitüsü
Asistanı

Osman ERSOY

Burada, kütüphane ve arşiv münasebetleri, materyalleri ve kullandıkları metodlar bakımından tetkik edilecektir. Kütüphane ve arşivleri, bina, personel idare, materyallerinin korunması ve istifadeye sunulmaları bakımından da karşılaştırmak, birbirine benzeyen ve benzemeyen taraflarını meydana çıkarmak düşünülebilirdi. Materyaller ve metodları bakımından karşılaştırma ne derece belli sonuçlar verirse; personel, bina ve idare yönlerinden yakınlıklar arama o derece bizi içinden çıkılmaz sonuçlara götürebilirdi. Her kütüphane ve arşivde, bina, personel, idare ve sair hususlar, o arşiv veya kütüphanenin ihtiyaçları düşünülerek yapılacağından bir kütüphane ile arşiv arasında bu bakımdan bir karşılaştırma neticesiz kalacağı için bina, personel ve idare işlerini dokunmayı faydalı bulmadık.

Materyalleri yönünden :

Materyalleri bakımından arşiv ve kütüphaneler şu iki esas üzerinden incelenebilir; 1 — Materyallerin meydana gelişi, 2 — Bir müessesenin malı oluş

1 — Arşiv materyallerinin meydana gelişinde bir gayret ve zorlama göçürpmez. Burada vesikalar, cehit sarfetmeden, devlet dairelerinin veya herhangi bir teşekkülün muhtelif organlarının faaliyeti neticesi birikirler. Bu çeşit materyalde kültürel kıymet tamamen tesadüfidir. Materyaller ayrı ayrı bir mâna ifade etmezler; ancak ekleri ve gurupları ile beraber buldukları zaman kıymetlidirler.

Kütüphane materyalinin (kitap, mecmua, filim, gazete vs.) meydana gelmesi, yani o kütüphane içinde toplanışları rasgele değildir. Bunlar arşiv materyalinin tamamı ile aksi olarak kütüphanede kültürel gayelerle toplanmışlardır. Her kitap başlı başına bir bütün ve diğer kitaplar münasebeti bakımından müstakildir. Belirli bir konu ile ilgili eserler arasından alınıp başka bir mahalde konulan kitap yine bir kıymettir. Arşiv materyali ise bulunduğu dosya içinde veya ekleri ile olduğu müddetçe mâna ve kıymet ifade eder. Bu ayrılık : arşiv ve kütüphane materyalleri üzerinde onların fiziki yapılarına bakmadan teker teker icra eder. Basılmış materyal, umumiyetle kütüphanecinin konusu içine girer. Fakat bu materyal, bazı özel hallerde arşiv materyali karakterini gösterir. Meselâ bir gazete kütüphane materyali iken belirli sebeplerle devlet yazışmaları

klenmesi halinde arşiv materyali olur. Yine diğer yandan, devlet vesikaları arşiv materyali iken, basıldıkları takdirde kütüphane materyali olurlar. Filim, film strip, plâk ve resimler yerine göre hem arşiv, hem de kütüphane materyali olabilirler.

Devlet veya hususî teşekküller tarafından yapılmış, muhtelif sebeplerle devlet dairelerinde alıkonmuş olan bir filim, arşiv materyali olur. Devlet, veya ususî teşekküller tarafından yapılarak belirli gayelere göre, belirli toplumlara vadinlatılması ve eğitimlerinde kullanılan filimler, kütüphaneler tarafından kültürel gayelerle alınıp kütüphane materyali olarak kullanılabilirler. Böylece meydana geliş ve getirilişteki nitelikler aynı materyali hem kütüphane ve hem de arşiv materyali yaparlar.

2 — Arşivler daima biriken materyali kabul eden, kütüphaneler ise materyali muhtelif yerlerden toplayan müesseseler olarak farklılar. Arşiv, özelliğiyle bir devlet müessesesinin meydana getirdiği, materyali muhafaza gayesiyle kurulur ve bir kaide olarak denilebilir ki, materyali hiç bir zaman satın alınmaz veya hediye edilen materyal değildir. Arşivi materyal bakımından besleyen kaynak ait olduğu dairedir. Meselâ bir devlet arşivinde ancak o devletin müesseselerinin faaliyeti neticesi biriken materyal bulunur. Hiç bir zaman başka devletin arşiv materyali bulunmaz. Bir arşiv evvelâ ait olduğu teşekkülün hizmetindedir. Onun içindir ki şuradan buradan materyal toplamak mecburiyeti yoktur. Kütüphaneler ise, materyalini belirli bir yerden veya belirli bir memleketten temin etmez. Kütüphane kuruluşlarında yazmalar kısmında saklandığını zamanla bilhassa XX. ve XIX. asırlarda üstakil müesseseler halinde geliştiğini gösteriyor. Sırası gelmişken şunu da belirtmek yerinde olur ki, eski çağların arşiv ve kütüphanelerini içinde toplan Asurbanipal, Boğazköy, Kültepe, Eski Mısırda mevcut teşekküllere kütüphaneciler, kütüphane; arşivistler, arşiv demektir ve her iki meslekte tarihçelerini adı geçen teşekküllerden başlatmaktadırlar. Bağımsız arşivler kurulmaya kadar kütüphaneler okuyucu ve müracaatçıları kendilerinde bulunan materyallerinden faydalandırmışlardır. Modern görüş, her iki müessesenin materyallerinin farklılığı ve şimdi temas edeceğimiz metod ayrılıkları yönünden belevip ayrı ayrı teşekküller halinde kurulmaları ve gelişmelerini emrediyor.

Metodları Yönünden :

Kütüphane ve arşiv gibi iki yakın ihtisas bölümünün tatbik ettikleri metod denilince akla evvelâ adı geçen ihtisas bölümlerinde yapılan teknik işler geliyor. Teknik işler her iki ihtisas bölümünde de aynı ehemmiyettedir. Bir kütüphanede belirli bir sahadaki ihtisas kitapları, belirli bir koleksiyon içinde

toplanmış olabilir. Meselâ bunun bir yazmalar koleksiyonu olduğunu düşünürsek, eserler bir aileye, bir şahsa veyahut bir müesseseye aidiyetlerine göre d guruplandırılmış olabilirler. Bu şekildeki koleksiyonlar karakterleri bakımından arşiv guruplarına benzetilebilirler. Böyle muayyen kayıtlar konmuş kitap koleksiyonunda eserlerin birbirinden ayrılmamaları gerekir. Bu ise arşiv guruplarında vesikaların ana bölümlerine tâbi olması halinin aynıdır. İş böyle olunca, tasnif ve tertip metod olarak hem arşiv materyali ve hem de kütüphane materyali için aynı olmalıdır. Fakat materyal ekseriya aynı şartları ha olmayacağına göre, kullanılacak teknik ve metodlar da pek tabii olarak başka olacaktır. Bir arşivist, belirli bir teşekkülün çalışmaları neticesi meydana gelen materyali tasnif ve tertip ediyor. Kütüphaneci ise muhtelif neşriyat muhtelif memleketlerden topluyarak tasnif ve tertip ediyor. Öyleyse buradaki kullanılacak teknik, kıymetlendirme ve seçme gibi iki önemli faktörle ilgilidir. Arşivist, işine materyali eline tek tek alarak başlamıyor. Meselâ: Bir mektup rapor, ferman, v.s.. tek bir vesikayı eline alıp, «işte bu kıymetlidir, bunu tasnif ve tertip edeyim» demiyor. O, eline alacağı her vesikayı, mensubu olduğu vesikalar gurubu ve bu gurupların tekmil arşiv içindeki ehemmiyeti ve yeri göre kıymetlendiriyor. Bundan ötürü arşivist seçimini ve kıymetlendirme işini bir vesikaya göre değil, guruplara göre; konunun ehemmiyetine göre değil, vesikaların guruplar içindeki fonksiyonları ile organizasyona göre yapıyor. Seçim gayet dikkatli ve kıymetlendirme doğru olarak yapılmalıdır. Müessesenin devamı ve faaliyetine ileride de yarıyacak, şahadet edecek evrak imha tabii tutulmamalıdır.

Kütüphaneciye gelince: Arşivistin aksine olarak materyalini (kütüphanenin gayesine uygun olanlarını) tek tek seçer ve kıymetlendirir. Bu işi yaparken kararlarını kesin olarak vermez; icabında zaman, yer, gaye, kolaylık gibi meâhurlardan faydalanır. Söz gelişi, aranan bir eseri muhtelif yerlerden temin etmek imkânı varsa kütüphanecinin eseri en ucuz, en kısa zamanda ve en kolay temin edebileceği yerden temin etmesi icap eder. Görülüyor ki seçim ve kıymetlendirme işinde arşivist eli kolu bağlanmış, önüne ne getirilirse onunla müteaddit tifa etmesi, kütüphaneci ise fikir ve hareketlerinde gayet serbest bir halde temayüz ediyorlar. İşte bu durum tasnif ve tertip metodlarına tesir edecek sonuçları birbirinden farklandıracak en mühim bir haldir. Kıymetlendirme ve seçim yanında tertip, tanzim ve tasnif önemli unsurlardır. Bu işte ise metodun ayrılığı gayet açıktır:

Arşivde tanzim, tertip ve tasnif, ait olduğu müessesenin tarihi organizasyonu, kısım, ve şubelerinin hali; teşekkül, faaliyet halinde ise bugünkü org

nizasyonu en küçük kısımlarına kadar etüd edildikten sonra teşekkülün aslına sadık kalmak şartı ile tasnif yapılır.

Diğer bir deyimle arşivler için tasnif sistemi düşünmeye lüzum yoktur. Teşekkülün daire ve kısımlarının adları ile materyal ayrılacak, tertip ve tasnif edilecek demektir. Kütüphanelerde ise tasnif, tertip ve tanzim işleri kitap mevcudu, kütüphanenin gayesi, cinsi, ihtisas sahasına göre değişebilir. Bir kütüphane, dünyanın bilinen belli başlı tasnif sistemlerinden Dewey, Universal Decimal, Cutter, James Duff Brown, Henry Eveleyn Bliss veya Colon tasniflerinden herhangi birini seçer ve kullanabilir; veyahut kütüphanenin ihtiyaçlarına göre yeni bir sistem meydana getirilir. Konu ile ilgili bir tasnif veya konu düşünülmeyen yapılan herhangi bir hal tarzı tek tek kitaplara kıymetinden bir şey kaybettirmez. İlgili bir konu tasnifinde elbette kitap daha da değer kazanır. Ama bu olmadığı takdirde bir eser yine eser olarak kıymetlidir. Arşivlerde yukarıda sayılan konu tasniflerini yapmak imkânsızdır. Diğer bir deyimle, belirli birçok konu tasnifleri Avrupa'da arşivler için denenmiş ve her tasnifin - materyali birbirinden ayırdığı ve bir sürü suni koleksiyonlar meydana getirdiği görülmüş ve arşivlerde konu tasnifi yapılmaktan vazgeçilmiştir. Aynı tal çeyrek asır evvel Türkiye'de Başvekâlet Arşivinde de denenmiş, muhtelif konu tasnifleri yapılmış (Ali Emiri, Cevdet tasnifleri gibi), fakat hiç birinin arşivin ünyesine uymadığı görüldüğünden terkedilmiş ve aslına sadık kalma metodu kullanılmaya başlanmıştır. Kütüphanelerde tasniften gaye belirli bir konudaki eserleri raflarda ve kart kataloglarda yanyana getirmek olduğuna ve uygulayacak herhangi bir tasnif sistemi kitapların bizzatı kıymetini değiştiremeyeceğine göre şu neticeye vâsıl oluruz: Arşivlerde belirli bir tasnif sistemi, kütüphanelerde ise çeşitli tasnif sistemleri tatbik etmek uygundur. Metotlardaki üçüncü bir ayrılık kataloğa geçirme işlerindedir: Kütüphanelerde her eser tek tek ele alınır; yazarın ve kitabın adına, konuya göre fiş çıkarılır; yine gerekiyorsa ilâve fişler de yapılır. Eserin kataloğa geçirilmesinde ne kadar güçlükler hasıl olursa olsun, her eser tek tek incelenir ve fişi çıkarılır.

Arşivlerde ise, vesikalar tek tek değil guruplar halinde kataloğa geçirilir. Arşivlerde bir gurup veya bir kısım vesika kütüphanelerdeki tek bir eser değildir. Böyle olunca arşivist, bir gurup vesikayı tek bir eser farzedip söyleyecek demektir. Bir gurup vesikanın ait olduğu daire veya kısım adı altında o vesikalar gurubu fişlenecek demektir. Bunun için de yanlışlıklardan kaçınılması için teşkilâtın her daire, kısım ve kalemi çok iyi tanınmalı ve tespit edilmiş olmalıdır.

Metotlardaki temel farklar, her iki mesleğin materyalini seçme ve kıy-

metlendirme; tasnif, tertip ve kataloğa geçirme işlerinde meydana gelmektedir.

Kullandıkları metod ve materyallerinin farklı olmasına rağmen, arşiv ve kütüphaneler birbirlerine yardımcı iki kardeş meslektir. İhtiva ettikleri materyalleri en ideal şekilde toplumun istifadesine sunma bakımından aynı sorumluluğu taşırlar. Bir arşivist, basılmış müracaat eserleri arasında hangilerini arşivinde bulunması gerektiğini bilmeli veya bunu kütüphaneci yardımı ile temin etmelidir. Kütüphaneci de basılmamış malzeme arasında hangilerini kütüphanede işe yarayacağını ve onlara ait envanter, liste ve kataloğları tanımalı veya arşivistin yardımından faydalanmalıdır. Bundan ötürü, arşivist ve kütüphaneci araştırmacıların işlerini kolaylaştırmak ve mensup oldukları teşekküllerin her yönden inkişafını sağlamak amacı ile işbirliği yapmalıdırlar. Her arşivde ve hem de kütüphanede bulunabilecek müracaat eserleri, film, filin strip, harita, resim vs. materyalin tasnif, tertip ve kataloğa geçirilmesinde yaygın olan usullerden her ikisi de veya birinin tecrübe edip geliştirdiği metodlardan diğeri de faydalanabilir. Yeter ki, aynı çevre içinde bulunan her il müessesesi bu işbirliğini arzu etsinler. Arşiv ve kütüphaneler, personellerini eğitimi yönünden de işbirliği etmek zorundadırlar. Hususiyle arşiv materyalinin kütüphanelerde, kütüphane materyalinin arşivlerde bol miktarda bulunabileceği Türkiye gibi bir memlekette yetişecek personelin her iki mesleğe ait (ilk bilgilerle de olsa) eğitimden nasibini almış olması gerekir. Bir memlekette üniversite derecesinde eğitim yapan veya üniversitelere bağlı müstak enstitüler halinde bu mesleklerden herhangi biri mevcut olduğu takdirde — diğeri için yüksek dereceli bir eğitim müessesesi kuruluncaya kadar — kardeş mesleğin eğitimine de programlarında yer vermelidir.

Yazımıza başlarken konuyu hudutlandırmış ve bina, idare, personel gibi konulara dokunmayacağımızı söylemiştik. Fakat materyallerin konulacağı, idarenin teşekkül edeceği ve personelin çalışacağı bir yer olması, yani arşiv olsun, kütüphane olsun modern anlamda bir binaya sahip olmaları gerekir. E binalar, arşivler için arşivist ve mimarların; kütüphaneler için kütüphane ve mimarların muhayyilesinde plânlaşıp yapılmalıdır. Gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da gördüğümüz kütüphane ve arşivlerde çalışan kıymetli melektaşlarımızın sabır ve gayretlerini takdir etmemek imkânsızdır. Kendilerinden modern arşiv ve kütüphane binalarını esirgediğimiz ve bir türlü de vermeyi düşünmediğimiz halde onlar, ellerindeki rasgele yapılmış binalar, medreseler ve kütüphanelerden en iyi şekilde istifade etmesini bilmişlerdir. Sırası gelmişken söyleyelim ki yarınını Büyük Türkiye'sinin modern kütüphane ve arşiv binalarını yapmanın zamanı gelmiş ve hattâ bu işte geç bile kalınmıştır.